

Juni: Arie de Froe

Tegenwoordig kunnen we ons niet meer voorstellen dat de rassenleer een wetenschapsdiscipline was. Maar in de decennia voor de Holocaust was het indelen van volkeren op basis van lichamelijke eigenschappen een gerespecteerde richting binnen de antropologie. De jonge, Amstelveense arts Arie de Froe (1907-1992) was een talentvolle onderzoeker binnen dit veld. In 1938 promoveerde hij aan de Amsterdamse universiteit op 'meetbare variabelen van den menschen schedel en hun onderlinge correlaties in verband met leeftijd en geslacht'.

Enkele jaren later zou zijn kennis plotseling van groot praktisch belang worden. Dat had alles te maken met de bezetting van Nederland door de nazi's. Zij gebruikten antropologische theorieën als basis voor hun ideologie, die kwalitatief onderscheid aanbracht tussen groepen mensen: het Arische 'ras' stond vanzelfsprekend bovenaan de rangorde. Dit perfecte ras moest zo puur mogelijk blijven; 'bevuiling' met minderwaardige negroïde of – erger nog – Semitische elementen moest te allen tijde worden voorkomen.

In 1942 begonnen de nazi's met het grootschalig 'zuiveren' van bezette gebieden door Joden naar concentratiekampen te deporteren. Om aan dit verschrikkelijke lot te ontkomen, probeerden veel Joden zich te laten 'ontjoodsen'. En hier kwam De Froe in beeld. Als gepromoveerd antropoloog kon hij zich uitspreken over verschillen en overeenkomsten tussen lichaamskenmerken van familieleden. Op die manier kon hij levens redden; als hij bijvoorbeeld aantoonde dat een kind het product was van een buitenechtelijke verhouding van zijn Joodse moeder met een niet-Joodse man, zou het kind als half-Jood worden vrijgesteld van deportatie. Maar dan moest De Froe wel creativiteit aan de dag leggen. Dat deed hij: 'Ik had een stuk of twintig dingen waardoor de wettige vader en het kind niet op elkaar leken en ik had altijd een stuk of twintig dingen, waardoor het kind op de onwettige vader leek,' verklaarde hij na de oorlog.

Natuurlijk was het werk niet zonder gevaar. Soms zaten er wel twintig sterdragers in De Froe's kantoor te wachten op een antropologisch rapport, terwijl de Grüne Polizei in een pand aan de overkant was gevestigd. De nabijheid van de Duitse politieagenten weerhield De Froe er niet van om in totaal enkele honderden Joden te redden.

Spoedig kreeg De Froe's verzetswerk een ander karakter. Zijn creatieve omgang met de gangbare rassentheorieën was enkele vooraanstaande Portugese Joden (of: Sefardim) opgevallen. Zij zochten naar mogelijkheden om hun relatief kleine bevolkingsgroep aan deportatie te laten ontkomen. Zou De Froe niet kunnen helpen?

De antropoloog zag inderdaad mogelijkheden. Hij stelde een onderzoek in naar 375 volwassenen van 'zuiver' Portugees-Joodse afkomst. Per persoon nam hij vijftientig maten op (zoals de afstand tussen de ogen en de grootte van de schedel) en vulde deze gegevens aan met zaken als de kleur van het haar en het profiel van de neus. Zelfs waarnemingen over karaktereigenschappen van de Sefardim voegde hij toe: 'Hun gedrag is over het algemeen rustig en beheerscht, bij de mannen waardig, bij de vrouwen gracieus of statig. Zij maken weinig of geen gebaren, maar volharden opvallend lang in dezelfde houding.' Niet voor niets eigenschappen die diametraal stonden tegenover de gangbare Joodse stereotypen.

Hij vergeleek zijn data met gegevens over de (in Nederland veel grotere groep) Asjkenazische Joden en niet-Joodse Nederlanders. Die bracht hij samen in een omvangrijk rapport, waarin hij ook 92 portretfoto's opnam van Sefardische Joden én van op hen gelijkende Portugese burgers. In zijn tekst verwees hij

veelvuldig naar Duitse wetenschappers – de vijand kon je tenslotte het beste met eigen middelen bestrijden. De conclusie van het onderzoek liet aan helderheid niets te wensen over: de Sefardim konden onmogelijk deel uitmaken van de Joodse groep – zelfs Nederlanders leken rastechnisch meer op Joden! –, maar behoorden duidelijk tot het ‘West-mediterrane ras’.

De Duitsers waren ontvankelijk voor De Froe’s doorwrochte rapport, dat op zulke vertrouwde theorieën was gebaseerd. Hierdoor leek in één keer een groep van ruim driehonderd ‘zuivere’ Portugese Joden gered. Leek, want in de nacht van 1 op 2 februari 1944 sloeg uiteindelijk toch het noodlot toe: bij een van de laatste razzia’s werd de groep opgepakt en naar Westerbork vervoerd. Enkele weken later inspecteerden drie nazi’s de in rijen opgestelde Sefardim. De Froe’s rapport bleek ineens van geen waarde meer. SS’er Aust velde het eindoordeel: op grond van hun uiterlijk behoorden de Portugese Joden toch tot het ‘rassisches Untermenschentum’. Ze werden vrijwel allen via Theresienstadt naar Auschwitz gedeporteerd.

Arie de Froe zou het na de oorlog schoppen tot rector magnificus van de Universiteit van Amsterdam. Over zijn verzetswerk zou hij zich bijna nooit uitlaten. Slechts eenmaal kon hij zich niet inhouden, toen de *Jewish Chronicle* een artikel publiceerde over de ‘shameful’ episode waarin de groep Nederlandse Sefardim zichzelf had verloochend, en nog wel tevergeefs. De Froe: ‘Tegenover de nagedachtenis van de gevallen en het onvatbare leed van de gespaarden is de term ‘shameful’ ontzettend. [...] Bereikt is in ieder geval dat deze groep zeer veel tijd heeft gewonnen. Dat deze tijd niet voldoende was, doet niets ter zake.’

Jaap Cohen, juli 2011

Meer lezen

- Geraldien von Freitag Drabbe Künzel, *Het geval Calmeyer* (Amsterdam 2008)

